

Законодавча регламентація трудових відносин членів фермерських господарств

О. М. МАРТИНОВИЧ

викладач кафедри правознавства
Чернігівського інституту МАУП

Праця членів фермерського господарства породжує настання тих самих наслідків, що й для найманих працівників цього підприємства

У статті проведений аналіз відповідних приписів законодавства України щодо правової регламентації трудових відносин членів фермерських господарств та виявлені суперечності між ними. Для усунення певних труднощів у правозастосовчій практиці, забезпечення належних гарантій в реалізації і захисті прав та інтересів членів фермерських господарств сформульовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Ключові слова: трудові правовідносини, члени фермерських господарств, правове регулювання, законодавство, праця.

В статье проведен анализ соответствующих предписаний законодательства Украины, касающихся правовой регламентации трудовых отношений членов фермерских хозяйств, и выявлены противоречия между ними. Для устранения определенных трудностей в правоприменительной практике, обеспечения надлежащих гарантий в реализации и защите прав и интересов членов фермерских хозяйств сформулированы предложения по усовершенствованию законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: трудовые правоотношения, члены фермерских хозяйств, правовое регулирование, законодательство, труд.

This article analyzes the relevant requirements of Ukrainian legislation concerning legal regulation of labor relations between members of farms, and identified the contradictions between them. To resolve certain difficulties in law enforcement and providing adequate safeguards and protection the rights and interests of farmers were formulated proposals on improvement of legislation in this area.

Keywords: labor relationship, members of farms, lawregulation, legislation, labor.

На сьогодні наша держава впевнено стала на шлях радикальних ринкових реформ. Їх епіцентром є земельна та аграрна реформи, головна мета яких полягає в тому, щоб перевести сільське господарство на засади багатоструктурної аграрної економіки, створити можливість виникнення нових форм господарювання на селі, заснованих на праві приватної власності на землі сільськогосподарського призначення. Серед них — важливий і юридично досить чітко визначений такий суб'єкт господарювання, як фермерське господарство.

Сучасні фермерські господарства України ще не набули істотно значущої економічної та соціальної ролі в суспільстві, адже створюються і діють у складних кризових умовах. Проте мають важливе значення для перспективного розвитку аграрних ринкових відносин.

З розвитком у нашій державі фермерського укладу виникає багато проблем, що стосуються правового регулювання відносин у сфері праці в фермерських господарствах як членів господарства, так і тих осіб, які не є членами господарства (найманих працівників).

Так, у законодавстві про фермерське господарство немає чіткості в правовій регламентації трудових відносин членів фермерських господарств, а існуючі норми суперечливі.

Варто зауважити, що дослідження проблем правового регулювання праці членів сільськогосподарських підприємств проводилися науковцями в

різні часи — починаючи з 50-х р. ХХ ст. у теорії трудового й колгоспного права [1; 2; 3; 4; 5], й закінчуючи сучасними (як вітчизняними [6; 7; 8], так і зарубіжними [9; 10; 11]). Однак і досі єдиної позиції щодо правової регламентації праці членів сільськогосподарських підприємств не склалося, й до сьогодні дискутуються суперечливі думки, що розглядувані відносини регулюються нормами аграрного або ж всупереч цьому — трудового права.

Метою цієї статті є аналіз відповідних приписів законодавства України щодо правової регламентації трудових відносин членів фермерських господарств, виявлення суперечностей між ними та формулювання пропозиції щодо їх усунення.

Стаття 3 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП України) закріплює загальні положення про те, що законодавство про працю регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої приналежності, а також осіб, які працюють за трудовими договорами з фізичними особами. З цього випливає, що будь-який громадянин, маючи статус працівника, підпадає під дію норм трудового законодавства.

Частина 2 ст. 3 КЗпП України передбачає деякі винятки із загального правила для працівників підприємств з іноземними інвестиціями, а також для громадян, які працюють у кооперативах та їх об'єднаннях, колектив-

них сільськогосподарських підприємствах, фермерських господарствах і одночасно є членами цих господарських суб'єктів.

Зміст наведеної статті встановлює різноманітні підходи до регулювання трудових відносин, що дозволяє забезпечити гнучке поєднання централізованих (загальних і спеціальних) та локальних методів регулювання. Якщо в ч. 1 ст. 3 КЗпП України основним способом регулювання трудових відносин є загальне і тільки потім спеціальне, локальне регулювання, то в її ч. 2 встановлено іншу схему, а саме: перевагу віддано, перш за все, спеціальному законодавству, а потім локальним нормативним актам. Якщо вказаними способами трудові відносини не врегульовано, застосовуються норми загального законодавства. Це дозволяє повною мірою врахувати всі особливості праці суб'єктів, перерахованих у ч. 2 ст. 3 КЗпП України.

Важливо зазначити, що загальне законодавство не виключається, а, може, і має застосовуватись у тій частині, в якій трудові відносини членів кооперативів, їх об'єднань, колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств не врегульовані спеціальним законодавством, локальними нормативними актами. Спеціальні закони, локальні нормативні акти покликані відобразити всі особливості регулювання трудових відносин членів названих господарських формувань, включно до підстав їх виникнення. При цьому

ні спеціальне законодавство, ні локальні нормативні акти не можуть встановлювати будь-які особливості, що порушували б установлений законодавством рівень гарантій щодо зайнятості, охорони праці жінок, молоді, інвалідів.

Разом з тим, принципи ст. 3 КЗпП України не знайшли точного закріплення у спеціальних нормах, які регулюють трудові відносини суб'єктів, указаних у ч. 2 цієї статті.

Важливим спеціальним законодавчим актом, що регулює трудові відносини членів фермерських господарств, є Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р., який визначив статус індивідуальної (сімейної) підприємницької діяльності в сільському господарстві. Вказаний документ містить норми, що закріплюють правовий статус фермерських господарств як суб'єктів цивільно-правових відносин і, на жаль, менше приділяє уваги регламентації трудових відносин.

Так, п. 2 ст. 27 Закону визначає, що трудові відносини членів фермерського господарства регулюються статутом, а осіб, залучених до роботи за трудовим договором (контрактом), — законодавством України про працю. Виходячи з цього, трудові відносини членів господарства трудовим законодавством не регулюються. Вимоги даної норми права конкурують з нормою ст. 3 Кодексу законів про працю, яка закріплює загальне положення про те, що трудові правовідносини чле-

нів фермерських господарств введені до сфери трудового права.

Проблема сфери дії трудового права виникла ще в 50-ті роки ХХ ст. Тоді була започаткована дискусія про сферу дії трудового законодавства, внаслідок якої сформувалися два напрями — «широка» та «вузька» сфери дії трудового законодавства. Прихильники «широкої» сфери дії трудового законодавства (А. Є. Пашерстник, В. М. Догадов, Ф. М. Левіант, О. С. Пашков, Л. Я. Гінцбург, М. Й. Бару) «вважали, що трудові відносини, де вони не виникали б, є відносинами вільних від експлуатації людей, які реалізують своє право на працю шляхом укладення трудового договору або ж вступом до колгоспу,— а отже, їх праця повинна регламентуватись трудовим законодавством» [12]. Прихильники «вузької» сфери дії (Г. К. Москаленко, М. Г. Александров, К. П. Горшенін, В. З. Янчук, Ю. О. Вовк, В. С. Шелестов) зазначали, що соціальний і правовий зміст трудових відносин не однорідний. Це обумовлено як формою власності, на базі якої організовується соціальна праця, так і формою суспільної організації праці, яка може мати опосередковане цільове призначення. В результаті цього трудові відносини громадян не складають єдиного предмета правового регулювання [13]. При цьому вказували, що підставою розмежування колгоспних і робітничо-службових трудових відносин повинні виступати два моменти — спосіб (форма) поєднання робо-

чої сили із засобами виробництва (членство чи трудовий договір) і юридичне відношення працівників до цих засобів виробництва [14].

З огляду на вищезазначене, виникає питання, чи не була обмежена (звужена) сфера дії трудового права у ч. 2 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство»?

На нашу думку, ч. 2 ст. 27 Закону не могла обмежити сферу дії КЗпП України. Цей висновок впливає із змісту ст. 4 КЗпП України, яка встановлює, що трудові відносини регулюються КЗпП та іншими актами законодавства України, прийнятими відповідно до нього. Оскільки такої відповідності не було із введенням в дію вказаного Закону, сфера дії КЗпП України не була обмежена. Цієї ж думки дотримуються й відомі фахівці в галузі трудового права [15]. Однак на практиці цьому закону часто віддається перевага, оскільки він є спеціальним й пізніше прийнятим, ніж відповідні норми КЗпП України. Норми спеціальних законів, які доповнюють норми КЗпП України та прямо йому не суперечать, мають юридичну силу. Але в силу ст. 4 КЗпП України закони про працю, що прямо йому суперечать, не можуть мати юридичної сили у відповідній частині. Іншими словами, вказані суперечності між ч. 2 ст. 27 Закону і ст. 3 КЗпП України мають вирішуватися на користь останнього, якщо регулювання праці є гіршим для працівника, ніж за кодексом.

Окрім того, на підтвердження «широкої» сфери дії трудового законодавства і поширення ст. 3 КЗпП України на трудові відносини членів фермерських господарств можна навести наступні вагомі аргументи:

1. У період з прийняття Основ законодавства СРСР та союзних республік про працю від 15.07.1970 р., а після них і КЗпП УРСР від 10.12.1971 р. до внесення змін до КЗпП УРСР 20.03.1991 р. праця членів колгоспів регулювалася окремим законодавством про них та статутами. Так, ст. 3 КЗпП УРСР зазначала: «Праця членів колгоспів регулюється статутами колгоспів, які приймаються на основі і відповідно з примірним статутом колгоспу, а також законодавством Союзу РСР і Української РСР, що стосується колгоспів». За цей період не було створено законодавчої бази, яка б автономно регулювала трудові відносини цієї категорії працівників. Примірні статuti та законодавство про діяльність цих організацій переважно або дублювали норми КЗпП, або мали відсильний характер до зводу законів. Рівень економічного розвитку колгоспів на той час не давав змоги цілковито забезпечити своїх членів трудовими гарантіями, установленими для робітників та службовців.

2. Якщо уявити, що праця членів фермерського господарства має регулюватися спеціальним законодавством про нього та статутом, то необхідно було б внести відповідні зміни до ст. 3 КЗпП України та викласти її в редак-

ції 1971 р. Рівень трудових прав найманих працівників став би значно вищим, ніж у членів господарства. Така ситуація призвела б до запозичення й застосування за аналогією норм трудового права. Свідченням цього є те, що законодавець не скористався правом, наданим у ч. 2 ст. 3 КЗпП України і не визначив у законодавстві про фермерське господарство особливості праці їхніх членів, наприклад, щодо регулювання робочого часу, часу відпочинку, оплати праці, дисципліни праці тощо.

3. Закон України «Про фермерське господарство» встановив, що трудові відносини членів фермерського господарства регулюються статутом. Виходячи з аналізу чинного законодавства, можна зробити висновки про те, що в статуті, як локальному нормативно-правовому акті, можуть визначитися лише особливості праці членів цього підприємства, що відповідає ч. 2 ст. 3 КЗпП України. При цьому гарантії щодо зайнятості, охорони праці, праці жінок, молоді, інвалідів не можуть бути знижені на локальному рівні й надаються в порядку, передбаченому законодавством про працю.

Слід відзначити також, що Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. до основних державних соціальних гарантій відносить мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсій за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри додаткової соціаль-

ної допомоги та інших соціальних виплат. Основні та інші державні соціальні гарантії встановлюються законами України і обов'язкові для всіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності.

Отже, КЗпП України та Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» встановлено межі локального правового регулювання трудових відносин членів фермерського господарства на рівні статуту. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що статут не може визначати особливостей праці, які визначаються лише на рівні законів.

4. Праця членів фермерського господарства породжує настання тих самих наслідків, що й для найманих працівників цього підприємства, а саме: зарахування такої роботи до трудового стажу з внесенням відповідного запису до трудової книжки; підлягання загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та пенсійному забезпеченню; рівні права з працівниками державних підприємств щодо охорони материнства і дитинства, соціального захисту одиноких громадян і громадян похилого віку, інвалідів, багатодітних сімей та одиноких матерів, ветеранів праці тощо.

Отже, чинне законодавство виходить з концепції регламентування праці членів фермерських господарств лише нормами трудового законодавства. На думку В. Прокопенка, відмінність у правовому регулюванні праці робітни-

ків (службовців) та колгоспників проводилася в радянський період «для посилення експлуатації колгоспного селянства, для підтримання кріпосницької системи організації праці» і в умовах набуття Україною незалежності немає потреби зберігати ці відмінності. Через це праця громадян повинна регулюватися однією галуззю — трудовим правом [16]. А регулювання трудових відносин найманих працівників та працівників, особиста трудова участь яких є обов'язковою, — членів фермерських господарств різних галузей права неминуче призвело би до зниження рівня гарантій трудових прав останніх та появи численних прогалин у законодавстві. Ці прогалини в законодавстві могли б відіграти негативну роль у правозастосовчій практиці. Вихід з цього становища був би лише один — застосування за аналогією норм трудового права.

Для усунення певних труднощів у правозастосовчій практиці і забезпечення належних гарантій у реалізації і захисті прав та інтересів членів фермерських господарств, на нашу думку, необхідно привести у відповідність до КЗпП України п. 2 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» та викласти його в такій редакції: «Трудові відносини членів фермерського господарства регулюються законодавством України про працю, цим Законом і статутом, а осіб, які працюють за трудовим договором (контрактом) — законодавством України про працю».

ЛІТЕРАТУРА

1. *Александров Н. Г.* О месте трудового и колхозного права в системе советского социалистического права // Советское государство и право. — 1958. — № 5. — С. 117–125.
2. *Вовк Ю. А.* Колхозное трудовое правоотношение // Науч. конф. по работам, вып. в 1964 г.: Тезисы докл. — Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1965. — С. 108–111.
3. *Пашерстник А. Е.* О сфере действия и принципах трудового права // Советское государство и право. — 1957. — № 10. — С. 92–103.
4. *Таджер В. Е.* Понятие трудового правоотношения и определение трудовых функций в ТКЗХ // Вестник Московского университета: Серия Х. Право. — 1961. — № 2. — С. 20–29.
5. *Шелестов В.* Застосування аналогії в колгоспному праві // Радянське право. — 1987. — № 4. — С. 54–57.
6. *Єрмоменко В. В.* Підстави виникнення трудових правовідносин у колективних сільськогосподарських підприємствах, селянських (фермерських) господарствах, кооперативах // Право України. — 1997. — № 6. — С. 51–55.
7. *Жернаков В. В.* Сфера дії трудового права: історичні та методологічні аспекти // Правова держава: Щоріч. наук. пр. — 1998. — Вип. 9. — С. 177–185.
8. *Уркевич В. Ю.* Проблемы теории аграрных правовідносин. — Х.: Харків юридичний, 2007. — 494 с.
9. *Андриановская И. И.* Сфера действия норм трудового права и система правоотношений в сфере применения труда // Известия вузов: Правоведение. — 2000. — № 5. — С. 78–82.
10. *Иванов С. Ю.* Кооперативная форма труда — самостоятельный предмет правового регулирования // Известия вузов: Правоведение. — 2000. — № 2. — С. 127–145.
11. *Никитинский В. И., Орловский Ю. П.* Предмет и метод трудового права: изменения в условиях перестройки // Советское государство и право. — 1989. — № 4. — С. 71–80.
12. *Пилипенко П.* Про концепцію трудового права України // Право України. — 1993. — № 4. — С. 17.
13. *Чубуков Г. В.* Правовое регулирование труда работников сельскохозяйственных предприятий. — М.: Изд-во «Наука», 1980. — С. 17.
14. *Шайбеков К. А.* Теоретические проблемы правового регулирования оплаты труда в колхозах. — Алма-Ата, 1968. — С. 49.
15. *Науково-практичний коментар до законодавства України про працю* // Б. С. Стичинський, І. В. Зуб, В. Г. Ротань. — 2-ге вид., доп. та перероб. — К.: А. С. К., 2000. — С. 21.
16. *Прокопенко В.* Трудове право. — К., 1996. — С. 15.